

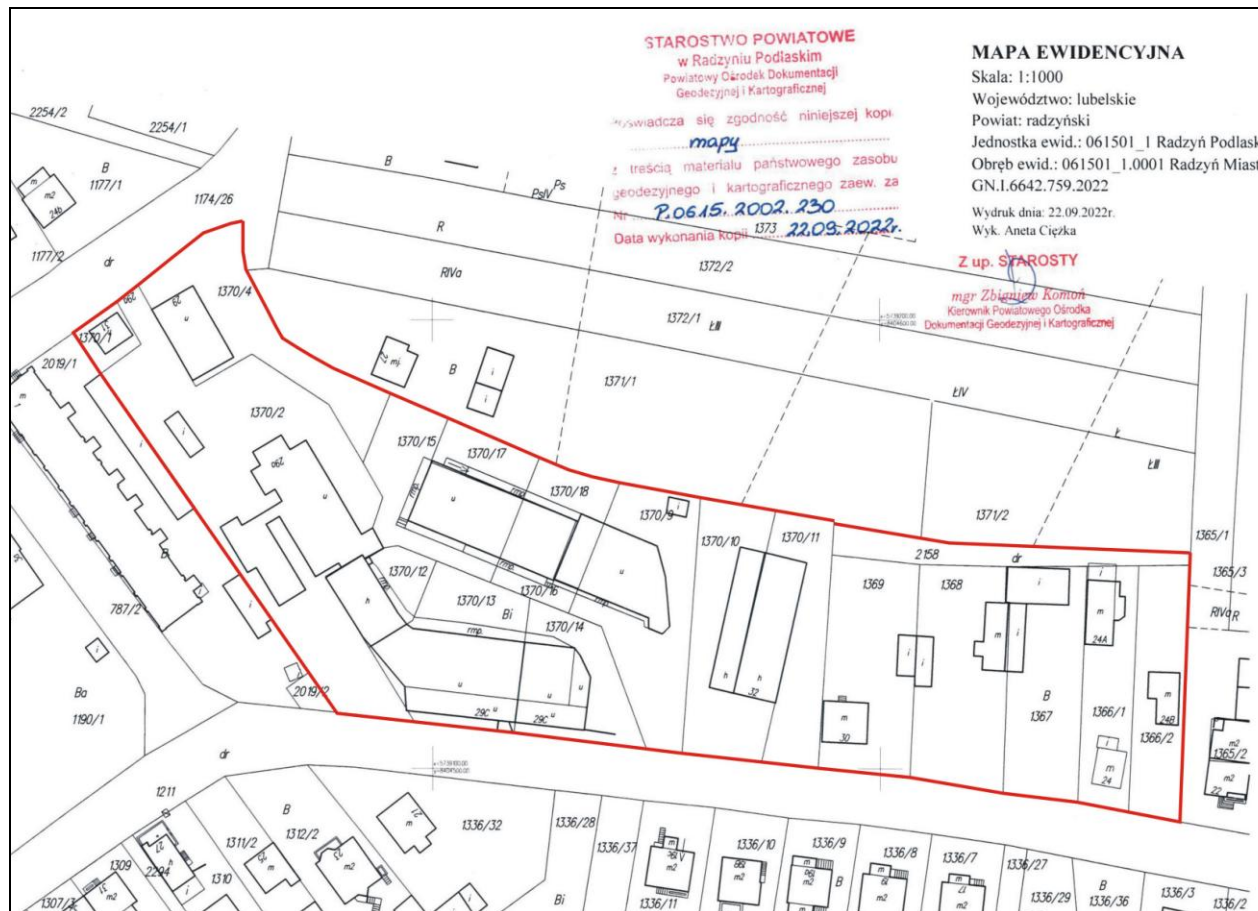
KARTA EWIDENCYJNA OBIEKTU NIERUCHOMEGO NIEWPISANEGO DO REJESTRU ZABYTKÓW

3. Miejscowość
RADZYŃ PODLASKI

1. Nazwa
CMENTARZ ŻYDOWSKI STARY

2. Czas powstania
koniec XVII w.

9. Materiały graficzne

Radzyń Podlaski, Mapa ewidencji gruntów, 1:1000, pow. radzyński, obręb Radzyń miasto, 2022
(Powiatowy ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Radzynie Podlaskim), fragment

4. Adres (ulica, nr posesji)
między ulicami Chomiczewskiego
a Zabielską

5. Przynależność administracyjna

województwo lubelskie

powiat radzyński

gmina Radzyń Podlaski

6. Współrzędne geograficzne
N 51° 46' 42"
E 22° 36' 56"

7. Użytkowanie obecne
Cmentarz nieużytkowany, teren zabudowany
– zabudowa usługowa, mieszkaniowa i
infrastruktura drogowa.

8. Stan zachowania
1

Cmentarz położony w odległości około 800 m na południe od centrum Radzyna. Pierwotny teren zajmował działki nr 1366/1, 1366/2, 1367, 1368, 1369, 1370/1, 1370/2, 1370/4, 1370/9, 1370/10, 1370/11, 1370/12, 1370/13, 1370/14, 1370/15, 1370/16, 1370/17, 1370/18, 2158.

10. Istniejące zagrożenia, najpilniejsze postulaty konserwatorskie
Zaniknięcie w pamięci zbiorowej wiedzy o istnieniu tego cmentarza jako elementu krajobrazu kulturowego Radzyna Podlaskiego. Postulat: Ustawienie tablicy informacyjnej.

Radzyna Podlaska – teren starego cmentarza żydowskiego – współczesny wjazd od pn.-zach.
Fot. P. Sygowski 2022

11. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

12. Opracowanie karty ewidencyjnej (autor, data i podpis)
Paweł Sygowski, 7.09.2022

1. Miejscowość	RADZYŃ PODLASKI	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres CMENTARZ ŻYDOWSKI STARY, między ulicami Chomiczewskiego a Zabielską	6. Zawartość załącznika do pozycji 2: Czas powstania
2. Gmina	Radzyń Podlaski		
3. Powiat	radzyński		
4. Województwo	lubelskie		

Dzieje społeczności żydowskiej na tle historii miasta:

W 1468 r. w pobliżu osady Kozirynek zostało założone na prawie magdeburskim miasto królewskie o tej też nazwie. W 1580 r. nazwa miasta została zmieniona na Radzyń. Była tu już wcześniej założona parafia rzymskokatolicka, a od 1 poł. XVI w. parafia prawosławna (następnie unicka). Pierwsi Żydzi pojawili się tu w 1 ćw. XVII w., a być może nawet już w końcu XVI. Od 1540 r. do 1653 r. miasto było dożywotnio dzierżawione przez Mniszchów. W czasie wojen połowy XVII w. Radzyń był zniszczony – jego odbudowa i rozwój od 1684 r. miały miejsce za czasów Stanisława A. Szczuki, kiedy to stał się jego miastem prywatnym. W 1690 r. miała miejsce lokacja Nowego Miasta z odrębnym rynkiem i ratuszem. Na początku 2 poł. XVIII w. Potoccy wzniesli tu reprezentacyjną rezydencję. W XIX w. Radzyń był własnością kolejno Sapiehów, Czartoryskich, Zamoyskich, Szlubowskich. Za czasów Szlubowskich od 1837 r. przebudowa układu urbanistycznego i rozwój miasta. Po powstaniu listopadowym zaborcy rosyjscy ulokowali w mieście duży garnizon wojskowy. W 1864 r. wśród mieszkańców Radzyna było 1199 katolików, 1582 Żydów i 1420 żołnierzy. W czasie I wojny światowej miasto było częściowo zniszczone. W okresie międzywojennym duży pożar miasta w 1929 r. Na początku II wojny światowej Niemcy zbombardowali zabudowę w centrum. Po II wojnie światowej, mimo odbudowy, układ urbanistyczny jest dość czytelny. Pierwsi Żydzi pojawili się w Radzynie być może już pod koniec XVI w., są notowani w źródłach od 1629 r. Zamieszkiwali głównie kwartał zabudowy na zach. od rynku i na pn. od ul. Warszawskiej (rejon ob. ul. Ostrowieckiej, Gwardii i Armii Krajowej). Tam znajdowała się synagoga i inne budynki należące do kahału. W 1778 r. w kahalie Radzyńskim pogrównie opłacało 273 Żydów (bogatszych) i 207 Żydów w 34 wsiach, dwóch karczmach i młynie. Według danych z 1827 r. w mieście odnotowano 1866 mieszkańców, w tym 878 Żydów (45%), a w 1897 r. – 5337 mieszkańców, w tym 2853 Żydów (54%). W 1939 r. szacunkowo w Radzynie mieszkało 3 tys. Żydów.

W latach 60. XIX w. przybył do Radzyna Jaakow Leiner, założyciel lokalnej dynastii chasydzkiej. Tradycję tej dynastii kontynuowali: jego syn Gerszon Chanoch, jego wnuk Mordechaj Eliezer i prawnuk Salomon. Zabudowania dworu Leinerów (wraz z synagogą i fabryką niebieskiego barwnika) zajmowały dużą działkę na pd.-wsch. od skrzyżowania ob. ul. Warszawskiej i ul. Chomiczewskiego (ob. osiedle mieszkaniowe Bulwary). Z Radzyniem od 2 ćw. XIX w. związana była rodzina malarzy Buchbinderów, z których karierę zrobili Józef i Szymon, synowie Eliasza – także malarza, urodzeni jednak poza Radzyniem. Kresem społeczności żydowskiej Radzyna była jej zagłada przez Niemców w czasie II wojny światowej. Getto zostało tu utworzone w lecie 1940 r., a jego likwidacja miała miejsce we wrześniu i październiku 1942 r. Wówczas rozstrzelano poza miastem grupę około 200 osób, a resztę Żydów wywieziono do obozu zagłady w Treblince.

Dzieje i opis cmentarza:

Stary cmentarz żydowski został założony przypuszczalnie pod koniec XVII w., około 800 m na południe od centrum Radzyna. Jego teren był zapewne kilkakrotnie powiększany w kierunku wschodnim. Na przełomie XVIII i XIX w. – w czasie zaboru austriackiego – zostały w jego pobliżu wzniesione zabudowania dla wojska. Po powstaniu listopadowym Rosjanie utworzyli w wielu miastach garnizony wojskowe, w tym też w Radzynie – tam gdzie były już budynki przeznaczone dla wojska – w pobliżu cmentarza rozbudowano wcześniejsze zabudowania na koszary dla artylerii. W 1878 r. gmina żydowska rozpoczęła starania o założenie nowego cmentarza, gdyż na starym brakowało już miejsc na pochówki. W 1892 r. roku, w czasie epidemii cholery, cmentarz nadal był czynny. Tak bliskie sąsiedztwo z koszarami spowodowało w kolejnych latach protesty ze strony władz wojskowych. Dokładną datę otwarcia nowego cmentarza i zamknięcia starego nie udało się ustalić. Przyjmuje się, że nastąpiło to na początku XX w., na pewno jeszcze przed wybuchem I wojny światowej.

W tradycji żydowskiej na terenie tego cmentarza znajdowały się, oprócz macew, dwa skromne ohele – jeden, jak się powszechnie przyjmuje, stanął nad grobem jednego z chasydzkich cadyków z rodziny Leinerów (Jaakowa?), a drugi nad grobem, zmarłego przed II wojną światową, chasydzkiego rabinę Szymona Dajczera (?). Przed wojną cmentarz był zaniedbany. W czasie wojny oba cmentarze zostały przez Niemców pozbawione macew, do czego zmusili oni Żydów. Po wojnie do miasta wróciło ok. 20 Żydów, ale na skutek prześladowań wkrótce wyjechali z Radzyna (M. Kubiszyn, *Śladami Żydów. Lubelszczyzna*, Lublin 2011, s. 335). Oba cmentarze – stary i nowy – zostały bez opieki, tak, że pozostałe macewy i ich fragmenty były pozyskiwane także po wojnie.

Stary cmentarz został w latach 60.–80. XX w. zabudowany budynkami o charakterze gospodarczym, magazynowym, handlowych, warsztatowym i mieszkalnym. Obecnie na tym terenie nie ma śladu po poprzedniej, cmentarnej jego funkcji. Brak jakiegokolwiek upamiętnienia tablicą informacyjną. W 1995 r. staraniem potomków Żydów radzyńskich i władz miasta został uporządkowany teren nowego cmentarza i ogrodzony, a społeczność żydowska Radzyna upamiętniona postawionym tam pomnikiem. Na ten teren przekazana została jedna macewa, pochodząca ze starego cmentarza – jak i wykonane z macewy koło do ostrzenia. W 2019 r. na terenie podwórka przy dawnej siedzibie Gestapo odkryto około 30 macew i ich fragmentów, a w 2022 r. na terenie tego samego podwórka odnaleziono kolejne kilkadziesiąt macew – żadna z nich nie pochodziła ze starego cmentarza.

1. Miejscowość	RADZYŃ PODLASKI	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres CMENTARZ ŻYDOWSKI STARY, między ulicami Chomiczewskiego a Zabielską	6. Zawartość załącznika do pozycji 2: Czas powstania
2. Gmina	Radzyń Podlaski		
3. Powiat	radzyński		
4. Województwo	lubelskie		

Wykorzystane materiały:

Kartografia

- *Carte von West-Galizien [...] 1801-1804* – oprac. Anton Mayer von Heldensfeld, Wien 1808.
- *Topograficzna Karta Królestwa Polskiego*, tzw. Mapa kwatermistrzostwa, 1:126 000, Petersburg 1839, kol. VI, sekc. VIII.
- Kopia rosyjskiej „trójwiorstówki”, 1:126 000, XIX-1 KuK 126K: Zielechow-Ostrow.
- *Karte der westlichen Russlands*, 1:100 000, L34: Lukow 1914.
- *Mapa Taktyczna Polski* 1:100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, P41 S35: LUKOW 1938.

Źródła tekstowe niepublikowane

- AGAD, Centralne Władze Wyznaniowe; sygn. 1782 *Akta dotyczące się gminy żydowskiej w Radzyniu w województwie podlaskim 1832-1866*.
- APL, Księgi Grodzkie Lubelskie: *Lustracja pogłównego żydowskiego woj. lubelskiego 1778*, sygn. 21593/432.
- APL, Rząd Gubernialny Siedlecki 1837-1866.
- APL, RGS, sygn. 230 [O założeniu nowego cmentarza żydowskiego m. Radzyniu 1878-1912].

Źródła drukowane

- *Materiały źródłowe do dziejów Żydów w Księgach Grodzkich Lubelskich z doby panowania Zygmunta III Wazy 1587-1632*, oprac. H. Gmiterek, Lublin 2014, s. 167, nr 936.
- *Materiały źródłowe do dziejów Żydów w Księgach Grodzkich Lubelskich z doby panowania Władysława IV i Jana Kazimierza Wazów 1633-1669*, oprac. H. Gmiterek, Lublin 2006, s. 37, nr 155.

Dokumentacje niepublikowane

- G. Michalska, *Radzyń Podlaski. Studium historyczno-urbanistyczne*, Lublin 1990 (m-pis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegaturze w Białej Podlaskiej).
- *Karta cmentarza. Radzyń Podlaski. [cmentarz] żydowski (kirkut)*, oprac. [b.d.], data [b.d., ok. 1989 r.] (m-pis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegaturze w Białej Podlaskiej).

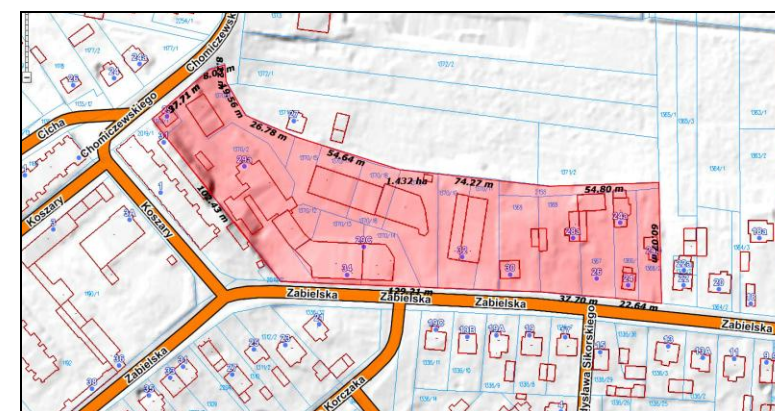
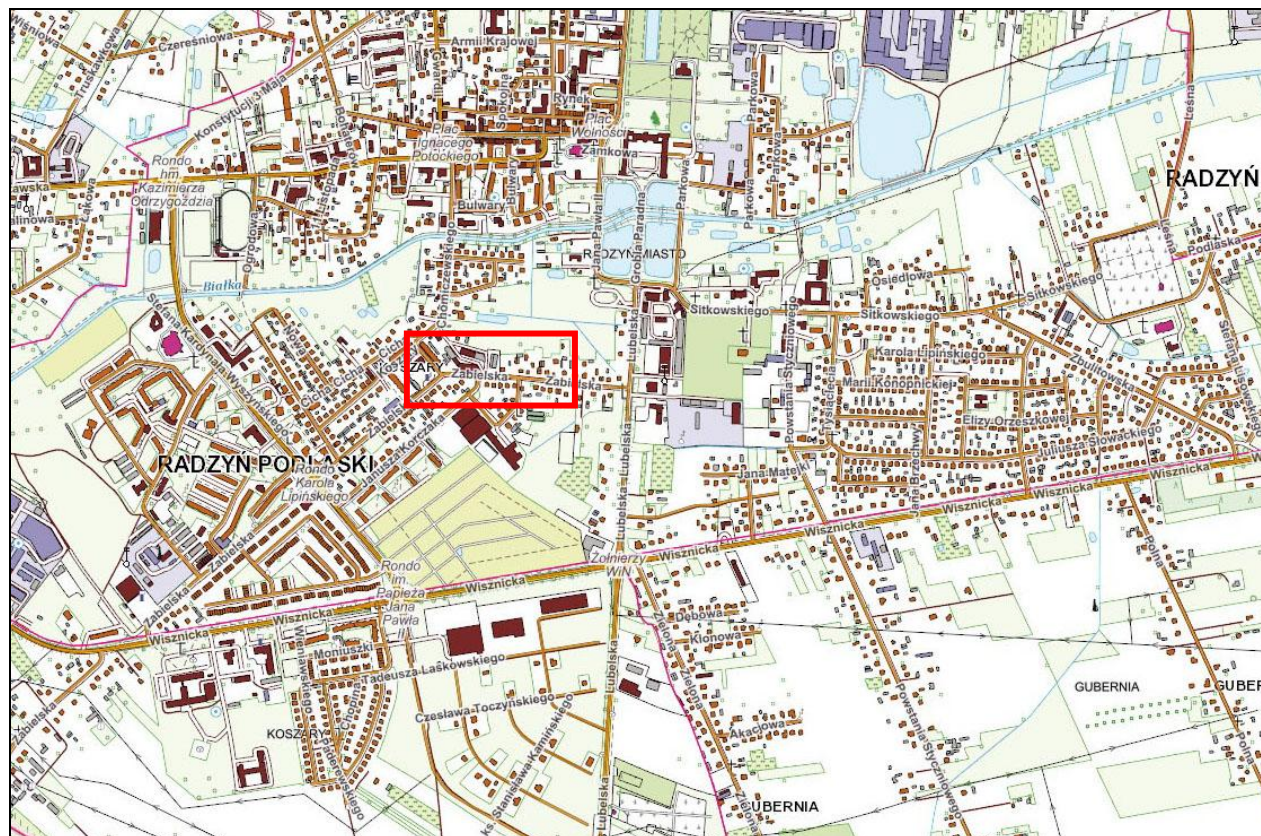
Bibliografia

- B. Wasiutyński, *Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. Studium Statystyczne*. Warszawa 1930, s. 63.
- *Sefer Radzin; izker-buch / Radziner izker-buch*, red. Jicchak Zigelman, Tel Awiw 1957.
- J. Muszyńska, *Żydzi w miastach województwa sandomierskiego i lubelskiego w XVIII wieku*, Kielce 1998.
- A. Gontarek, *Znaczenie i wpływy rodowej izbicko-radzyńskiej dynastii chasydzkiej w środowisku lokalnym i poza nim w XIX i XX w.*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. 6 (2009), s. 217-252.
- M. Kubiszyn, *Sto miejscowości*, [w:] *Śladami Żydów. Lubelszczyzna*, konsult. A. Kopciowski, A. Trzciński, M. Zawanowska, Lublin 2011, (Radzyń Podlaski s. 331-336).
- P. Sygowski, *Jeszcze o „Taryffie Główn Żydowskich w Woiewodztwie Lubelskim” z 1778 r.* „Studia Żydowskie. Almanach” (Zamość), t. 2: 2012, nr 2, s. 18-29.
- P. Sygowski, *Żydzi radzyńscy w latach 1848-1867*, [w:] *Ziemia radzyńska 1864-1918*, red. A. Gałarczyk i A. Górak, Radzyn Podlaski 2016, s. 103-123.
- *Radzyń Podlaski*, [w:] *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. M. Zgliński, t. 8 Województwo lubelskie, z. 16 powiat radzyński, oprac. K. Kolendo-Korczak, A. Oleńska, M. Zgliński, Warszawa 2019, s. 112-177.

1. Miejscowość	RADZYŃ PODLASKI
2. Gmina	Radzyń Podlaski
3. Powiat	radzyński
4. Województwo	lubelskie

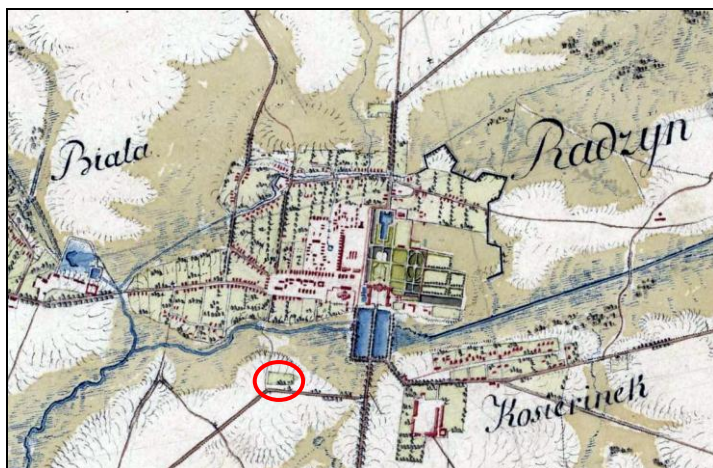
5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres
CMENTARZ ŻYDOWSKI STARY, między ulicami
Chomiczewskiego a Zabielską

6. Zawartość załącznika
do pozycji 9: Materiały graficzne

Mapa katastralna Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii, Geoportal, fragmenty ↑ →
<http://mapy.geoportal.gov.pl/imap/?gmap=gp0&actions=acShowServices> KATASTER [dostęp: 10.06.2022] zaznaczona lokalizacja cmentarza

1. Miejscowość	RADZYŃ PODLASKI	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres CMENTARZ ŻYDOWSKI STARY, między ulicami Chomiczewskiego a Zabielską	6. Zawartość załącznika do pozycji 9: Materiały graficzne
2. Gmina	Radzyń Podlaski		
3. Powiat	radzyński		
4. Województwo	lubelskie		

Carte von West-Galizien [...] 1801-1804, oprac. Anton Mayer von Heldensfeld, Wien 1808 (fragment)
zaznaczona kolalizacja cmentarza

Topograficzna Karta Królestwa Polskiego, tzw. Mapa kwaternistrzostwa, 1:126 000, Petersburg 1839,
kol. VI, sekc. VIII (fragment), zaznaczona kolalizacja cmentarza

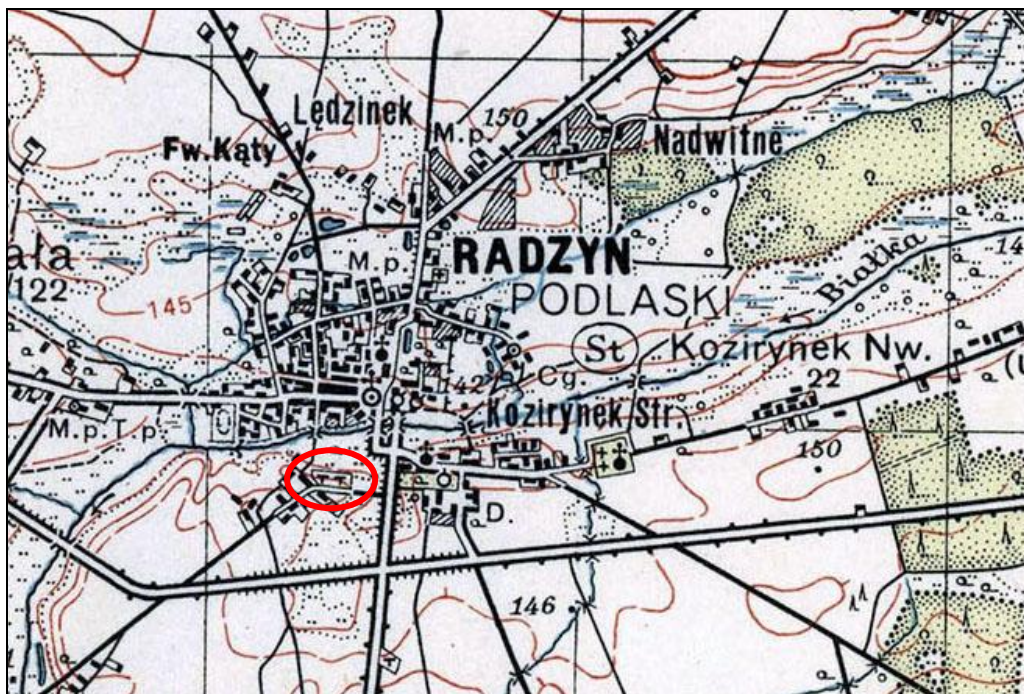

Kopia rosyjskiej „trójwiorstówki”, 1:126 000, XIX-1_KuK_126K_Zielechow-Ostrow (fragment),
zaznaczona kolalizacja cmentarza

Karte der westlichen Russlands, 1:100 000, L34: Lukow, 1914 (fragment),
zaznaczona kolalizacja cmentarza

1. Miejscowość	RADZYŃ PODLASKI	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres CMENTARZ ŻYDOWSKI STARY, między ulicami Chomiczewskiego a Zabielską	6. Zawartość załącznika do pozycji 9: Materiały graficzne
2. Gmina	Radzyń Podlaski		
3. Powiat	radzyński		
4. Województwo	lubelskie		

Mapa Taktyczna Polski 1:100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, P41 S35: LUKOW, 1938 (fragment),
zaznaczona lokalizacja cmentarza

Radzyń Podlaski, fotografia lotnicza, zdjęcie 250 z 20 września 1944 r., [w:] Fotopolska.eu,
<http://fotopolska.eu/1273370,foto.html?a=3213.666595459&b=3687.666595459&c=0> [dostęp 2022.04.12]

Mapa katastralna Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii, Geoportal, cieniowanie, 2022, (fragment)

1. Miejscowość	RADZYŃ PODLASKI	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres CMENTARZ ŻYDOWSKI STARY, między ulicami Chomiczewskiego a Zabielską	6. Zawartość załącznika do pozycji 9: Materiały graficzne
2. Gmina	Radzyń Podlaski		
3. Powiat	radzyński		
4. Województwo	lubelskie		

Radzyń Podlaski – teren starego cmentarza żydowskiego – zabudowa części zach. – widok od pn.-zach.
Fot. P. Sygowski 2022

Radzyń Podlaski – teren starego cmentarza żydowskiego – widok od pd.-zach. na ul. Zabielską
i zabudowę na cmentarzu po jej pn. (lewej) stronie. Fot. P. Sygowski 2022

Radzyń Podlaski – teren starego cmentarza żydowskiego – widok od pd.-zach. na zabudowę pd.-wsch.
krańca terenu cmentarza przy ul. Zabielskiej. Fot. P. Sygowski 2022

Radzyń Podlaski – teren starego cmentarza żydowskiego – widok od pd.-wsch. na zabudowę pd.-wsch.
krańca terenu cmentarza przy ul. Zabielskiej. Fot. P. Sygowski 2022

1. Miejscowość	RADZYŃ PODLASKI	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres CMĘNTARZ ŻYDOWSKI STARY, między ulicami Chomiczewskiego a Zabielską	6. Zawartość załącznika do pozycji 9: Materiały graficzne
2. Gmina	Radzyń Podlaski		
3. Powiat	radzyński		
4. Województwo	lubelskie		

Radzyń Podlaski – teren starego cmentarza żydowskiego – widok od pn.-zach. na środkowy fragment części zach. cmentarza. Fot. P. Sygowski 2022

Radzyń Podlaski – teren starego cmentarza żydowskiego – widok od pd.-wsch. na środkowy fragment części zach. cmentarza. Fot. P. Sygowski 2022

Radzyń Podlaski – teren starego cmentarza żydowskiego – widok od wsch. na północny fragment części zach. cmentarza – z płotem na granicy północnej cmentarza. Fot. P. Sygowski 2022

1. Miejscowość	RADZYŃ PODLASKI	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	Radzyń Podlaski	CMENTARZ ŻYDOWSKI STARY, między ulicami Chomiczewskiego a Zabielską	do pozycji 9: Materiały graficzne
3. Powiat	radzyński		
4. Województwo	lubelskie		

Radzyń Podlaski – nowy cmentarz żydowski – odnaleziona macewa ze starego cmentarza: Awrahama Szmuela s. Moszego Jehudy, zm. 16 marcheszwan 5658 (11.XI.1897 r.). Fot. P. Sygowski 2019

Radzyń Podlaski – nowy cmentarz żydowski – macewa ze starego cmentarza: Awrahama Szmuela syna Moszego Jehudy – ustawiona w 2022 r. na stelażu. Fot. P. Sygowski 2019

Radzyń Podlaski – nowy cmentarz żydowski – fragment macewy ze starego cmentarza, z grobu Cwiego syna Jechudy, zm. w latach 80-tych XIX w. (?) – użytej do wykonania koła do ostrzenia. Fot. P. Sygowski 2019